

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

«CİNAYƏT HÜQUQU» KAFEDRASI

«CİNAYƏT HÜQUQU» FƏNNİ ÜZRƏ

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 6 «Cinayətin obyektı»

vaxt – 6 saat

mühazirə – 2 saat

seminar – 2 saat

təc.məş.-2 saat

Tərtib etdi: «Cinayət hüququ» kafedrasının baş müəllimi,
polis polkovniki, h.ü.f.d.

Rəsul Rüstəmov

Mühazirənin mətni kafedranın iclasında müzakirə olunub və bəyənilib.

Protokol № _____ «____» _____ 2016-cı il

B A K I - 2016

Mövzu № 6 **«Cinayətin obyektı»**

Plan:

GİRİŞ

1. Cinayətin obyektinin anlayışı və əhəmiyyəti.
2. Cinayətin obyektinin növləri.
3. Cinayətin predmeti.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 2020;
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, 2020, mad. 1 -13;
3. AR Ali Məhkəməsi Plenumunun “Məhkəmələr tərəfindən cinayət cəzalarının təyin edilməsi təcrübəsi haqqında” 25 iyun 2005-ci il tarixli Qərarı
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı, 2019.
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» Fərmanı. Bakı, 1998
6. F.Y.Səməndərov. «Cinayət hüququ». Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 2019
7. Уголовное право. Особенная часть. Учебник. Под. Ред. Ветрова Н.И. и Ляпунова Ю.И. М., 2012
8. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları. Bakı, 2016.
9. Ахмедов М.Б. Критерии истины в процессе познания уголовного закона. Баку, 1994
8. Х.Д. Алекберов .Преступност и компромисс. Баку,1992;
9. А.В.Наумов. «Cinayət hüququ». Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 1998;
10. Ağayev İ.A. Cinayət tərkibi. Dərs vəsaiti. Bakı, 2005

GİRİŞ

Bildiyimiz kimi, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulan hər hansı bir ictimai-təhlükəli əməl bu və ya digər formada ictimai münasibətlərə qəsd edir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi cinayət obyektinin hər bir halda ictimai münasibətlərdən ibarət olmasını qeyd edir və cinayət qanunu ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərin sərhədini dəqiq müəyyən edir. Bu da öz növbəsində, cinayətin obyektinin cəmiyyətdə əhəmiyyətini artırır.

Cinayət hüququnda cinayət qanunvericiliyinin obyektini qismində mühafizə olunan ictimai münasibətlərin göstərilməsi cinayət hüququnda cinayət obyektinə maddi anlayış verilməsini tələb edir.

Beləliklə, cinayətin obyektini dedikdə, ilk növbədə, xalqın iradəsini ifadə edən, cəmiyyətin obyektiv uyğunluğuna uyğun gələn, cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətləri başa düşürük.

Bu mühazirənin tərtib edilməsində cinayətin obyektinin tam və hərtərəfli açıqlanmasına çalışacağıq.

Cinayətin obyektinin anlayışı və əhəmiyyəti

Cinayət Məcəlləsinin 2-ci maddəsi Məcəllənin vəzifələrini müəyyən edir. Maddədə qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin vəzifələri sülhün və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdən, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, mülkiyyəti, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının konstitusiya quruluşunu cinayətkar qəsdlərdən qorumaqdan, habelə cinayətlərin qarşısını almaqdan ibarətdir. Bu vəzifələri həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi cinayət məsuliyyətinin əsaslarını və prinsiplərini, şəxsiyyəti, cəmiyyət və dövlət üçün təhlükəli olduğuna görə cinayət sayılan əməllərin dairəsini və həmin cinayətlərin törədilməsinə görə tətbiq edilən cəzaların növlərini, həddini və həmçinin digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirləri müəyyən edir.

Bu normanın analizi o qənaətə gəlməyə əsas verir ki, göstərilən normada cinayət qanunvericiliyi ilə ictimai-təhlükəli qəsdlərdən mühafizə edilən daha mühüm ictimai münasibətləri əks etdirilmişdir. Burada qeyd etmək yerinə düşərdi ki, cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan ictimai münasibətlərin dairəsi daha genişdir. Cinayət və cinayət tərkibi haqqında biliklərimiz kifayət qədər əsas verir ki, cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan ictimai münasibətləri cinayətin obyektinə adlandırmaq.

Cinayət Məcəlləsinin 2-ci maddəsində ictimai münasibətlər, onların əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, müəyyən ardıcılıqla düzülüb. Bu isə o qənaətə gəlməyə imkan verir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunverici orqanı sülhün, bəşəriyyətin təhlükəsizliyini, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının mühafizəsi ön plana çəkir. Müqayisə üçün qeyd etmək olar ki, 1960-cı il 8 dekabr tarixli qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan SSR-nin Cinayət Məcəlləsində dövlət maraqları və dövlət mülkiyyəti ilə bağlı münasibətlərə daha çox üstünlük verili və onların mühafizəsi ön plana çəkilirdi. Əgər həmin Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin quruluşuna diqqət yetirsək, bunun şahidi olarıq.

Cəmiyyətdə mövcud olan ictimai münasibətlərin dairəsi çox genişdir. Bu münasibətlərin hamısı cinayət qanunvericiliyi ilə qorunmur. Təbii ki, bütün ictimai münasibətlər cinayət qanunvericiliyi ilə qorunsaydı, onda pozulmuş hər ictimai münasibətə görə şəxs cinayət məsuliyyətinə və cəzaya məruz qala bilərdi ki, bu da cəmiyyətin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərərdi. İctimai münasibətlərin hamısının cinayət qanunvericiliyi ilə qorunmaması o demək deyildir ki, cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan ictimai münasibətlərin dairəsi bütün dövrlər üçün konkretləşdirilmişdir. Belə ki, cəmiyyətin inkişafından asılı olaraq, mövcud olan ictimai münasibətlərin xarakteri dəyişir və ya yeni ictimai münasibətlər meydana çıxır ki, onların mühümlüyündən irəli gələrək, bu münasibətlərin cinayət qanunvericiliyi ilə mühafizəsi zərurəti yaranır və qanunverici orqan həmin münasibətlərə qarşı yönələn ictimai təhlükəli əməli cinayət hesab edir.

Mövcud ictimai münasibətlərin əksəriyyəti hüququn digər sahələri ilə nizamlanır və mühafizə olunur. Cinayət qanunvericiliyi ilə nizamlanan və mühafizə edilən ictimai münasibətlərin dairəsi məhduddur. Bu münasibətlərin dairəsini müəyyən etmək üçün Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin normalarını nəzərdən keçirmək lazımdır. Bu bizə cinayət-hüquqi mühafizənin təsiri altına düşən ictimai münasibətlərin dairəsini müəyyən etməyə imkan verəcəkdir. Elə ictimai münasibətlər var ki, onlar həm hüququn digər sahələri ilə, həm də cinayət qanunvericiliyi ilə qorunur. Bu isə ictimai münasibətlər üçün yaranmış təhlükənin, eləcə də vurulmuş ziyanın xarakterindən asılı olaraq, qanunverici tərəfindən müəyyənləşdirilir. Məsələn, texniki təhlükəsizlik və əməyin mühafizəsi ilə bağlı münasibətlər həm əmək, həm də cinayət qanunvericiliyi ilə qorunur. Belə ki, texniki təhlükəsizlik və ya əməyin mühafizəsi qaydalarına riayət edilməsi vəzifəsi həvalə edilmiş şəxs tərəfindən bu qaydaların pozulması nəticəsində ehtiyatsızlıqdan insan sağlamlığına ağır və ya az ağır zərər vurularsa, cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan ictimai münasibətlər pozulur və müvafiq olan cinayət məsuliyyəti yaranır. Əks halda, yəni yuxarıda göstərilən qaydaların pozulması insan sağlamlığına ağır və ya az ağır zərər vurulmasına səbəb olmazsa, bu zaman

pozulmuş ictimai münasibətlər əmək qanunvericiliyi ilə qorunur və müvafiq olaraq intizam məsuliyyəti yaranır. Başqa bir misal. Nəqliyyat vasitələrinin istismarı və yol hərəkəti qaydalarının pozulması inzibati hüquq normaları ilə qorunur. Lakin, bu qaydaların pozulması ehtiyatsızlıqdan insan sağlamlığına az ağır və ağır zərər vurulmasına səbəb olarsa, qəsdə məruz qalan bu münasibətlər cinayət hüququ ilə qorunur.

İctimai münasibətlər cinayət hüququ ilə daha təhlükəli qəsdlərdən qorunur. Əməlin təhlükəlilik dərəcəsi müxtəlif amillərdən asılıdır. Məsələn, qəsdin formasından, vurulmuş ziyanın ölçüsündən və s. Beləliklə, ictimai münasibətlər o vaxt cinayətin obyektinə hesab edilir ki, konkret əməl həmin münasibətlərə ziyan vursun və ziyan vurma təhlükəsi yaratsın (burada qeyd etmək yerinə düşərdi ki, konkret əməl nəticəsində ziyan vurulması və ziyanın vurulması təhlükəsinin yaranması hələ cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan ictimai münasibətlərin pozulması demək deyil. Belə ki, bu ziyan, eləcə də ziyanın vurulması təhlükəsi Cinayət Məcəlləsinin konkret maddəsinin dispozisiyasında öz əksini tapmalıdır).

Bütün bunlara əsaslanaraq, cinayətin obyektinə aşağıdakı kimi anlayış vermək olar.

Cinayətin obyektinə dedikdə, ictimai münasibətlərə ziyan vurma təhlükəsi yaradan konkret əməlin yönəldiyi, cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan ictimai münasibətlər başa düşülür.

Cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərin dairəsi dinamikdir. Yəni, zaman keçdikcə, bu münasibətlərin dairəsi dəyişir. İctimai münasibətlərin dairəsinin dəyişməsi iqtisadi və digər sosial sferalarda dövlətin həyata keçirdiyi daxili və xarici siyasətdən asılıdır. Digər tərəfdən, ictimai münasibətlərin cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan ictimai münasibətlər siyahısına daxil olması həmin münasibətlərin cinayət-hüquqi mühafizəyə «ehtiyacı» olmasından irəli gəlir ki, bu da hüquqşünas alimlərin apardıqları elmi-tədqiqat işlər nəticəsində meydana çıxır. Qanunverici tərəfindən bu cür münasibətlər müəyyən edildikdən sonra, Cinayət Məcəlləsinə bu münasibətləri mühafizə etmək məqsədilə müvafiq normalar əlavə edilir ki, bu proses cinayət hüququnda kriminallaşdırma adlanır (məsələn,

kompüter informasiyası sahəsində olan münasibətlər sonuncu Cinayət Məcəlləsi qüvvəyə minənə qədər cinayət qanunvericiliyi ilə mühafizə olunmurdu). Əgər qanunverici o qənaətə gəlsə ki, konkret ictimai münasibətlərin cinayət qanunvericiliyi ilə mühafizəsinə artıq ehtiyac yoxdur (bu müxtəlif səbəblərdən ola bilər. Məsələn, ictimai-siyasi quruluşun dəyişməsi və s.), onda o, cinayət qanunvericiliyindən həmin normanı çıxarır. Bu prosesi isə cinayət hüququnda dekriminalaşdırma adlanır. Məsələn, 1991-ci ildən başlayaraq, respublikada iqtisadi münasibətlərin xarakterinin dəyişməsi nəticəsində «Alver» maddəsi 1993-cü il 27 yanvar tarixli qanunla Cinayət Məcəlləsindən çıxarılmışdır.

Cinayətin obyektini cinayət hüququnun predmeti ilə eyniləşdirmək olmaz. Baxmayaraq ki, cinayət hüququnun predmetini də ictimai münasibətlər təşkil edir. Professor B.E.Melnikov bu məsələyə aydınlıq gətirərək, qeyd edir ki, cinayət hüququnun predmeti hesab edilən ictimai münasibətlər konkret cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar dövlətlə cinayət törətmiş şəxsin arasında yaranır.

Sual 2

Cinayətin obyektinin növləri

Cinayətin obyektinin cinayətin tövsifi üçün, cinayətin xarakterinin və təhlükəlilik dərəcəsinin müəyyən edilməsi üçün mühüm əhəmiyyəti vardır. Cinayətin obyektinin müxtəlif tipli və məzmunlu anlayışları mövcuddur.

Cinayətin obyektini:

- cinayət-hüquq normaları ilə kriminal qəsdlərdən qorunan ictimai münasibətlərdir;

- cinayət qanunu ilə qorunan şəxslərin törətdiyi cinayət əməli ilə ziyan yetirilən (yaxud da, ziyan çəkmək təhlükəsi altında qalan) sosial əhəmiyyətli dəyərlər, maraqlar və sərvətlərdir;

- cinayətlə ziyan yetirilən, yaxud da mühüm ziyan yetirilə bilən, cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərdir.

Müasir dövrümüzdə qədər formalaşan cinayət hüquq nəzəriyyəsində cinayət qanunvericiliyinin təhlili əsasında cinayətin obyektlərinin təsnifatlaşdırılması aparılır. Ümumilikdə qeyd edilən təsnifatlar (bölgülər) müxtəlif xarakterlidir. Bəzi cinayət hüquq nəzəriyyəçilərinin fikirlərinə görə (üstünlük təşkil edən) cinayətin obyektinə bölgü zamanı onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqə və asılılıq nəzərə alınmalıdır.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində cinayətin obyektinin müxtəlif cür təsnifləşdirilməsi aparılmışdır. Onlardan bir neçəsini qeyd edək.

1-ci qrup bölgü:

- a) sistem növü;
- b) sistemaltı ünsür növü;
- c) digər element kateqoriyaları üzrə növlər;

2-ci qrup bölgü:

- a) ümumi növ;
- b) həmcins növ;
- c) görünən növ;
- ç) bilavasitə növ;

Qeyd edilənlərdən başqa, Moskva Dövlət Universitetinin «Hüquq» fakültəsi hüquqşünaslarının birgə tərtib etdikləri «Cinayət hüququ» kursunda cinayətin obyektinin növləri yeni kontekstdə izah olunmuşdur. Onlar cinayətlərin obyektinin 3 (üç) növə bölgüsünü qəbul etsələr də, qanunla qorunan ictimai münasibətlərin cinayətin obyektini olmasını qəbul etmirlər. Məsələn, kursda cinayətin ümumi, xüsusi və bilavasitə obyektinə aşağıdakı məzmununda anlayış verilir:

1. ümumi obyekt – cinayət qanunu ilə kriminal qəsdlərdən qorunan sosial əhəmiyyətli dəyərlərin, mənafelərin, sərvətlərin məcmusudur;

2. xüsusi obyekt – bircinsli cinayətlərin qəsd etdiyi ümumi obyektin hissəsidir. Xüsusi obyekt sosial əhəmiyyətli dəyərlərin, maraqların və sərvətlərin müəyyən sahəsidir;

3. bilavasitə obyekt – konkret cinayətin yönəldiyi xüsusi obyektin hissəsidir.

Ümumilikdə, yuxarıda qeyd edilən növlərə baxmayaraq, cinayətin obyektinin cinayətdən ziyan çəkən ictimai münasibət olması əksər hüquqşünaslar tərəfindən düzgün hesab edilib, qəbul olunur.

Müasir qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyi, bu qanunvericilik daxilində normalararası qarşılıqlı əlaqə və asılılıq nəzərə alınaraq, cinayətin obyektinə görə bölgüsünün ən potimal variantı yaradılmışdır. Bu bölgüyə əsasən, cinayətin obyektinin növləri və bu növlər daxilində yarımnovlər müəyyən edilmişdir. Qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinə tam uyğun olan bu təsnifat onun hissələrə, bölmələrə, fəsillərə, maddələrə ayrılmasını əhatə edir.

Beləliklə, cinayətin ümumi obyektini – cinayət hüquq normaları ilə qorunan ictimai münasibətlərdir. Ümumi obyekt bütün konkret cinayətlər üçün vahid obyektidir, cinayət qanununun qoruduğu obyektlərin cəmidir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 2-ci maddəsinin 1-ci hissəsinə uyğun olaraq, bunlar – sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları, mülkiyyət, iqtisadi fəaliyyət, ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik, ətraf mühit, Azərbaycan Respublikasının konstitusiyaya quruluşudur. Cinayətin ümumi obyektini cinayətin başqa hüquq pozuntularından fərqləndirilməsinin əsas kriteriyalarını müəyyən edir.

Cinayətin xüsusi obyektini – ümumi obyektin bir hissəsi olub, cinayət hüquq normaları ilə qorunan, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan bircinsli ictimai münasibətlər qrupudur. Xüsusi obyekt məhz cinayət qanununun xüsusi hissəsinin bölmələrə, fəsillərə ayrılması cəhətdən əhəmiyyətlidir. Obyektiv və subyektiv cəhətlərinə, hətta subyektlərinə görə bir-birindən fərqlənən cinayətlər əgər eyni xarakterli ictimai münasibətlərə qəsd edirsə, belə əməllərə görə məsuliyyət müəyyən edən normalar bir fəsilə daxil edilir. Məsələn, terrorçuluq, adamları girov

götürmə, banditizm, dəniz quldurluğu, xuliqanlıq və s. cinayətlər. Qeyd olunan cinayətlər obyektiv və subyektiv cəhətinə görə bir-birindən fərqlənir. Lakin qeyd edilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən normalar bir bölməyə daxil edilərkən, onların xüsusi obyektlərinin eyni olması nəzərə alınmışdır. Yəni, «İctimai təhlükəsizlik əleyhinə olan cinayətlər» fəslinə daxil edilmişdir. Buna görə də ictimai təhlükəsizlik xüsusi obyekt kimi müdafiə altına alınmışdır. Cinayət hüquq normalarının qruplaşdırılmasında məhz xüsusi obyektin əhəmiyyəti böyükdür. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin hər fəslində göstərilən cinayət hüquq normaları özündən əvvəl gələn normalara nisbətən daha mühüm ictimai münasibətlər müdafiə altına alınır. Məsələn, ekoloji cinayətlər (28-ci fəsil) və hərəkət təhlükəsizliyi və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydaları əleyhinə olan cinayət (29-cu fəsil). Cinayətin xüsusi obyektinin həm də praktiki əhəmiyyəti vardır. Cinayətin tövsifi zamanı hər bir konkret halda bu əməlin ziyan yetirdiyi müəyyən qrup ictimai münasibətlər aydınlaşdırılır və bundan sonra, cinayətin bilavasitə obyektinə müəyyən edilir.

Cinayətin bilavasitə obyektinə – xüsusi obyektin bir hissəsidir. Cinayətlərin qəsd etdiyi müxtəlif cür ictimai münasibətləri daha da konkretləşdirir. Bilavasitə obyekt – bu və ya digər əməlin qəsd etdiyi konkret ictimai münasibətlərdir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 154-cü maddəsi «Bərabərlik hüququnu pozmada insanların bərabərliyini təmin edən ictimai münasibətlərə», maddə 156- «Şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozma cinayətində şəxsi həyatın toxunulmazlığını təmin edən ictimai münasibətlərə», habelə Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsində «Oğurluqda mülkiyyət münasibətlərinə» qəsd edilir. Burada sadalanan ictimai münasibətlər cinayətlərdən ziyan çəkən bilavasitə obyektlərdir.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində bir qrup cinayətlər də mövcuddur ki, həmin cinayətlərin törədilməsi ilə bir sıra ictimai münasibətlər ziyan çəkir. Belə ki, quldurluq cinayətində zərərçəkənin mülkiyyəti ilə yanaşı, həm də onun şəxsiyyəti (həyat və sağlamlığı) ziyan çəkir. Beləliklə də, quldurluq cinayətinin törədilməsi nəticəsində iki cür ictimai münasibətlərə –

mülkiyyət və şəxsiyyətlə əlaqədar münasibətlərə qəsd edilir. Belə cinayətlər ikiobyektli və yaxud çoxobyektli cinayətlər adlanır. Bütün qeyd edilənlərə uyğun olaraq, bilavasitə obyekt bölünür:

1. əsas bilavasitə obyekt;
2. əlavə bilavasitə obyekt;

Əsas bilavasitə obyekt – törədilmiş cinayətdən ictimai münasibətin əsasən bu hissəsi ziyan çəkir. Xüsusi obyektin hissəsi olan ictimai münasibətdir. Buna görə də xüsusi obyektin hissəsi kimi, əsas bilavasitə obyektə görə cinayətlər Xüsusi hissənin müxtəlif fəsilərinə daxil edilir. Məsələn, quldurluq cinayəti mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər fəsinə daxil edilmişdir.

Əlavə bilavasitə obyekt – əsas bilavasitə obyektə yanaşı, cinayətdən ziyan çəkən ictimai münasibətdir. Əlavə bilavasitə obyekt əsas bilavasitə obyektə birlikdə ziyan çəkir, əsas obyektə birlikdə cinayətin mahiyyətini müəyyən edir. Qeyd edilən obyekt iki xarakterdə olur:

1. zəruri xarakter;
2. fakultativ xarakter;

Konkret cinayət hüquq normasında zəruri əlavə obyekt əsas bilavasitə obyektə birlikdə mövcud olur. Məsuliyyətin həllində əsas bilavasitə obyektə yanaşı, əlavə zəruri obyekt də müəyyən edilməlidir. Belə ki, yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma (AR, CM, mad. 263), banditizm (AR CM, mad. 217), quldurluq (AR CM, mad. 181) cinayətlərində bir vaxtda, yəni bir cinayətin törədilməsi nəticəsində iki obyekt ziyan çəkir. Qeyd edilən cinayətlərlə əlaqədar məsuliyyətin həllində əsas bilavasitə obyektə birlikdə, əlavə zəruri obyekt də müəyyən edilir. Buna görə də zəruri əlavə obyekt cinayət qanununa konkret cinayət tərkibinin ünsürü kimi daxil edilir.

Zəruri əlavə obyektədən fərqli olaraq, cinayət məsuliyyətinin həllində əlavə fakultativ obyektin müəyyən edilməsi tələb olunmur. Konkret cinayət hüquq normasına uyğun olaraq əlavə fakultativ əlamət, bir halda mövcud olar, digər halda mövcud olmaya da bilər. Məsələn, suyu (su mənbələrini) çirkləndirmə, atmosferi

(havanı) çirkləndirmə və s. cinayətlərdəki fakultativ əlamətlər. Əlavə fakultativ obyekt tövsif üçün əhəmiyyət kəsb etmir, yalnız cəza təyinində nəzərə alın bilər.

Sual 3

Cinayətin predmeti

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır Ki, cəmiyyət müxtəlif cinsli hüquqpozmalardan zərər çəkə bilər. Bu hüquqpozmalardan biri və geniş təhlilə ehtiyac duyanı cinayət əməlidir. Digər qeyri-hüquqi əməllərdən fərqi onun daha təhlükəli olmasıdır.

Məlumdur Ki, hər bir cinayət konkret ictimai münasibətlərə yönəlir, cinayətin yönəldiyi ictimai münasibət cinayət hüquq nəzəriyyəsinə obyekt adlanır. Hər bir cinayət əməli obyektə qəsd etməklə yanaşı, predmetə də zərər vurur. Fəlsəfədə tam hissələrdən ibarət olduğu kimi, obyekt də predmetdən ibarətdir. Lakin, belə bir sual meydana çıxır: görəsən, törədilmiş cinayət hər zaman mı obyektə yanaşı, predmetə də qəsd edir? Bu sual həqiqətən də mübahisəlidir. Belə Ki, hər bir cinayət mütləq hansısa ictimai münasibətə zərər vurur, lakin bu halda predmetin zərər çəkib-çəkməyəcəyi şübhə altındadır. Bu da onunla əlaqədardır Ki, bəzi cinayətlərin predmeti olmur.

Ümumiyyətlə, cinayətin predmetinin mövcudluğuna dair iki fikir mövcuddur:

- bir qisim alimlər qeyd edirlər Ki, predmet bütün cinayətlərdə mövcuddur, yəni bütün növ cinayətlərdən predmet zərər çəkir;

- digər alimlər qeyd edirlər Ki, heç də bütün cinayətlərdə predmet mövcud deyildir. Cinayət əməli nəticəsində obyekt zərər çəkə bilər, lakin bu mütləq predmetin də zərər çəkməsi demək deyildir.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır Ki, predmetin özünün normativ izahının olmaması və bu barədə fikir müxtəlifliyinin mövcudluğu bir sıra praktiki, habelə nəzəri problemlər yaradır. Belə Ki, biz predmeti yalnız maddiləşmiş, obyektivləşmiş, yəni hər cür mücərrədlikdən uzaq şəkildə qəbul edirik. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 237-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş «qanunsuz olaraq narkotik xassəli bitkiləri kəltivasiya etmə» cinayətində predmet aydın şəkildə seçilir. Bu cinayətin predmeti narkotik xassəli bitkilərdir. Göründüyü kimi, bu cinayətin predmeti mücərrəd deyildir, konkret, maddidir. Ona görə də onun tapılması asanlıqla başa gəldi.

Lakin, bəzi növ cinayətlərdə predmetin tapılması mümkün deyildir. Məsələn, böhtan, təhqir tipli cinayətlərdə cinayətin predmetinin aydınlaşdırılması müşkül məsələdir. Bizim zənnimizcə, bu predmetin belə qəbildən olan cinayətlərdə xeyli abstraktlığı ilə əlaqədardır. Təhqir cinayətində predmetin tapılmasının çətinliyi onunla əlaqədardır Ki, bu tipli cinayətlərdə predmet mücərrədləşmiş, öz konkretliyini itirmişdir.

Çox zaman cinayətin predmeti ictimai mənəviyyəti pozan, qeyri-etik amillərlə bağlı olur. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 242-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş «pornoqrafik materialları və ya əşyaları qanunsuz yayma» cinayətinin predmeti buna misaldır.

Bəzi cinayətlərin predmeti xüsusi təhlükə mənbəyi hesab olunur. Cinayət Məcəlləsinin 224-cü maddəsindəki «partlayıcı, tez alışan maddələrin və ya pirotexniki məmulatların uçotu, saxlanması, daşınması və istifadə edilməsi qaydalarını pozma» cinayətinin predmetində olduğu kimi.

«Casusluq» cinayətinin predmeti ilə əlaqədar maraqlı bir cəhət budur Ki, bu cinayətin predmetinə ancaq əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs tərəfindən vurula bilər. Göründüyü kimi, eyni predmet müxtəlif normalarda əksini tapmaqlarına baxmayaraq, onlara zərər vuran subyektin Milli mənsubiyyətinə görə bir halda «casusluq», başqa halda isə «dövlət sirrini yayma» cinayətinin predmeti olur.

Bu halı da qeyd etmək lazımdır Ki, çox zaman əməlin cinayət olub-olmaması əməlin yönəldiyi predmetin dəyərinin çoxluğundan asılıdır. Belə Ki, talanan predmetin dəyəri minimum əmək haqqının 30 misindən yuxarı olduğu zaman əməl cinayət sayılır.

Elə cinayətlər də vardır Ki, predmet ona etibar olunmuş şəxs tərəfindən talamaya məruz qalır. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 178 (dələduzluq), 179-cu (mənimləmə və ya israf etmə) maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlər.

Bəzi cinayətlər mövcuddur Ki, onların predmeti yalnız icazə sistemi qaydasında əldə olunur. Bu qaydaya əməl etməyən şəxs isə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətinə səbəb olur. Buna Cinayət Məcəlləsinin 228-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti misal gətirmək olar.

Cinayətin predmeti qismində təbiətin tərkib hissəsinin müəyyən bir elementi çıxış edə bilər. Bu element bir halda faunanın, digər halda isə floranın tərkib hissəsi ola bilər. Buna Cinayət Məcəlləsinin 258 (qanunsuz ov etmə), 259-cu (qanunsuz ağac kəsmə) maddələri misal ola bilər.

Cinayətin predmeti əksər hallarda cinayət-prosessual fəaliyyətlə nizamlanır. Buna Cinayət Məcəlləsinin 294-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş «sübutları saxtalaşdırma» cinayəti əyani sübutdur. Məlumdur Ki, bu cinayətin obyektivi sübutlardır. Sübutun özü Cinayət-Prosessual Məcəllənin 124-cü maddəsində təsbit olunmuşdur. Burada qeyd edilmişdir Ki, sübut məhkəmə və cinayət prosesinin digər iştirakçılarının əldə etdikləri mötəbər dəlillər sayılır.

Burada mötəbər dəlillər dedikdə, əşyalar, sənədlər, ifadələr anlaşılır. Əgər cinayət prosesi iştirakçılarından biri bu sadalanan dəlillərdən birini, yaxud hamısını saxtalaşdırdıqda, bu cinayətin tərkibini yaradır.

Cinayət hüququnda insanın özü də cinayətin predmeti hesab olunur. Bununla da, Cinayət Məcəlləsinin 144-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş «adam oğurluğu» cinayətinin predmetinin insan olduğunu qeyde də bilərik.

Cinayət Məcəlləsinin bir sıra normalarında alternativ predmetlərə rast gəlinir. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 326-cı maddəsindəki «rəsmi sənədləri, ştampları,

möhürləri oğurlama və ya məhv etmə» cinayətində predmet qismində bir deyil, bir neçə element çıxış edir:

- rəsmi sənəd;
- ştamplər;
- möhür;

Törədilən əməl bu predmetlərdən biri, ya da hamısı barəsində törədilə bilər.

Bəzi cinayətlərin predmeti qismində məlumatlar çıxış edir. Lakin, bu məlumatlar bəzi cinayətlərin predmeti olduqda, dövlət mənafeyi bundan zərər çəkə bilər. Buna Cinayət Məcəlləsinin 284-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş «dövlət sirrini yayma» cinayəti əyani misaldır.

Lakin elə cinayətlər də vardır ki, bu cinayətlərin predmeti qismində çıxış edən məlumatlar şəxsiyyətin mənafeyinə zərər vura bilər. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 316.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətdə («insan alverindən zərər çəkmiş şəxsin haqqında konfidensial məlumatları yayma») predmet konkret məlumatdır. Bu məlumatın yayılması zərərçəkmiş şəxsin həyatı və sağlamlığı üçün ciddi təhlükə yarada bilər.

Hər bir cinayətin predmeti konkret cinayətin növündən asılı olaraq dəyişir.

Bəzi nəzəriyyəçilər hər bir cinayətin predmetinin spesifik xüsusiyyətə malik olduğunu qeyd edirlər.

Elə cinayətlər də vardır ki, cinayət törədilən zaman predmet bu və ya digər formada zərər çəkir. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 186-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş «əmlakı qəsdən məhv etmə və ya zədələmə» cinayətində predmet ya məhv olunmalı, ya da zədələnməlidir. Lakin elə cinayətlər də mövcuddur ki, bu zaman predmet ziyan çəkmir, sadəcə qanunsuz olaraq mənimsənilir. Buna Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsində təsbit olunmuş «oğurluq» cinayətini misal gətirmək olar. Bu baxımdan təqsirli şəxsin predmetlə davranış üsuluna görə də cinayətləri bölmək olar.

NƏTİCƏ

Mühazirədə üç sual açıqlandı. Qeyd edim Ki, cinayət hüququ qanunvericilikdə qanunla mühafizə olunan ictimai münasibətləri nizama salır və qoruyur. Bu münasibətlərə qarşı yönələn hər bir əməli (hərəkət və ya hərəkətsizlik) ictimai-təhlükəli hesab edərək, cəza təhdidi ilə qadağan edir. Beləliklə də, cəmiyyətdə başqa hüquqi münasibətlərlə yanaşı, cinayət hüquq münasibətləri də yaranır. Bu münasibətləri digər hüquq münasibətləri ilə qarışdırmaq və eyniləşdirmək olmaz. Cinayət hüquq münasibətləri yalnız cinayət hüquq normalarının tətbiqi ilə əlaqədar olaraq meydana gəlir. Cinayət hüquq normaları insanları müəyyən hərəkətlərdən və hərəkətsizliklərdən çəkindirir, daha doğrusu, hər bir ictimai-təhlükəli əməl edilməsini cəza təhdidi ilə qadağan edir. Bununla cinayət qanunu müəyyən ictimai münasibətləri öz mühafizəsi altına alır. Bizə məlumdur Ki, ictimai münasibətlər hər cür hərəkət nəticəsində deyil, yalnız

ictimai-təhlükəli əməl nəticəsində dəyən zərər cinayət hüquq münasibətlərinin meydana gəlməsinə səbəb olur. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, cinayət hüquq normaları ilə mühafizə edilən ictimai münasibətlər cinayətin obyektini təşkil edir, çünki ictimai-təhlükəli əməl nəticəsində məhz bu münasibətlər zərər çəkir.